

Republika Srbija
AGENCIJA ZA BORBU PROTIV KORUPCIJE

**ISTRAŽIVANJE I ANALIZA
SPECIFIČNOSTI I OBLIKA
KORUPCIJE U SRBIJI**

jul 2019. godine

SADRŽAJ:

I UVOD.....	3
II POLITIKA BORBE PROTIV KORUPCIJE U SRBIJI.....	4
III ODLIKE I OBLICI KORUPCIJE U SRBIJI.....	7
IV ODLIKE I OBLICI KORUPCIJE U SRBIJI.....	17

I UVOD

Ovaj dokument predstavlja sublimaciju izvoda iz sprovedenih istraživanja i izrađenih analiza iz oblasti korupcije u Republici Srbiji, koje su nezavisno jedna od druge sprovele tri relevantne nevladine organizacije: Viktimološko društvo Srbije (Politika borbe protiv korupcije u Srbiji), Centar za slobodne izbore i demokratiju (Odlike i oblici korupcije u Srbiji) i Transparentnost Srbija (Odlike i oblici korupcije u Srbiji).

Istraživanja i analize obuhvataju mnogobrojna značajna pitanja iz ove oblasti, kao što su koliki je stepen percepcije korupcije građana, koji su najzastupljeniji pojavni oblici korupcije, koje su oblasti u kojima je korupcija najviše zastupljena, mišljena o tome ko su ključni nosioci borbe protiv korupcije i mnoga druga pitanja koja daju sliku opšteg stanja iz oblasti korupcije u Srbiji u pojedinim vremenskim periodima.

Svaki pojedinačni dokument navodi korišćenu metodologiju i sadži svojevrсни teoretski input o pojedinim pojmovima iz oblasti korupcije, što „običnom čitaocu” olakšava sagledavanje problematike korupcije kao negativne društvene pojave, kao i rezultate i zaključke koji su izvedeni iz analiza dobijenih podataka nakon sprovedenih istraživanja.

U isto vreme, rezultati ovih istraživanja mogu biti korektivan faktor vladinom sektoru i kvalitetan „pokazatelj” nadležnim institucijama koliko efikasno rade na polju sprečavanja i borbe protiv korupcije.

II POLITIKA BORBE PROTIV KORUPCIJE U SRBIJI

Ova analiza izrađena je prema istraživanjima Viktimološkog društva Srbije. Kada je započeto sa izviđanjem ove oblasti, teško da je postojalo bilo kakvo sistematično poznavanje. Nije bilo osnovnih sistemskih podataka kao polazne tačke za sve napore u borbi protiv korupcije.

Sa istraživačke tačke gledišta, ova oblast se smatra „mračnom sobom” (camera obscura) u kojoj postoji očigledan nedostatak transparentnosti. Sa istraživačkog aspekta, ovo stanje „mračne sobe” zahteva primenu posebnog načina istraživanja „crne kutije” kada su u pitanju institucije koje sprovode zakone. Istraživanje ne pretenduje da može da zaviri unutar „crne kutije” organa za sprovođenje zakona, već istražuje spoljašnje manifestacije, promet predmeta i njihove karakteristike. Ukratko, koje vrste predmeta koji se tiču korupcije bivaju procesuirane od strane pravosudnih institucija (javnog tužilaštva i sudova) i na koji način, kako i kada ti slučajevi bivaju okončani (npr. podizanje optužnice ili donošenje presude)? Nije reč o potpunom mraku, jer neka gruba statistika i medijski izveštaji postoje, sprovode se i redovna ispitivanja reprezentativnih uzoraka stanovništva u vezi sa percepcijom korupcije u državi ili njihovim (indirektnim) iskustvom. Sa druge strane, kada je u pitanju korupcija na višim nivoima, gde su ulozi mnogo veći i za privatnike i vlast, tama sprečava gotovo svaki uvid u „mračnu sobu”, osim ukoliko ne izbije skandal. Ono što je primetno na svim nivoima jeste nedostatak pravih informacija i nepostojanje instrumenata za pravovremeno informisanje. Razume se da se to odražava na komunikaciju, naročito kad su u pitanju organi za borbu protiv korupcije – nadležna ministarstva, Agencija i Savet. Srbija najverovatnije poseduje sve karakteristike korupcije kao i njeni susedi: ozbiljan nedostatak transparentnosti, tj. neprozirnost javne uprave. Ovaj nedostatak transparentnosti obično se vezuje za visokopolitičke odluke u „upravljačkim odborima”. Neprozirnost je pravilo na svim višim nivoima javne uprave, ali baca svoju senku mnogo šire, uključujući i niže nivoe upravljanja.

Ocenjujući relativni značaj korupcije u odnosu na ostale krupne probleme, kada se od njih traži da navedu šta smatraju najznačajnijim problemom u zemlji, ogromna većina ispitanika je navela nezaposlenost i siromaštvo, a znatno za njima slede niske plate i korupcija. Dakle, korupcija se doživljava kao problem, ali ne kao najurgentniji. Zapravo, samo mali procenat anketiranih građana Srbije smatra da je korupcija najbitniji problem u zemlji. U zavisnosti od konkretnog istraživanja javnog mnjenja, ozbiljnost problema korupcije se rangira na trećem ili četvrtom mestu. Značajan broj ispitanika nije nezadovoljan praksom davanja mita imajući u vidu pozitivan ishod koruptivne transakcije.

Indeks percepcije korupcije pokazuje i **poverenje** koje građani imaju u institucije države. Kada ocenjuju korumpiranost različitih društvenih sektora, građani smatraju da su sledeći sektori najviše rangirani: političke stranke, zdravstvo i organi za sprovođenje zakona. Vladine institucije imaju generalno visok stepen percepcije korupcije, među kojima je policija najbolje rangirana, a stopa prijavljivanja slučajeva korupcije policiji je niska. Od deset vodećih institucija sa najgorim rejtingom pola su institucije za primenu zakona, počev od političkih partija do organa za sprovođenje zakona. Sudije, tužioci i policija su, tim redosledom, rangirani negativno. Ako se ovome doda i advokatura, koja je funkcionalno direktno povezana sa primenom zakona, primetno je duboko nepoverenje prema celokupnom pravosudnom sistemu. Odlučivanje u zdravstvenom sektoru je tradicionalno podložno korupciji¹.

1 Videti: Korupcija u zdravstvenom sektoru u Srbiji. Izveštaj Centra za antiratnu akciju, Beograd, 2005.

Sa korupcijom, ljudi imaju mnogo više indirektnog nego direktnog iskustva. Kod većine onih koji su odgovorili potvrdno, u najvećem broju slučajeva nije se radilo o iznudi, već su uglavnom samoinicijativno ponudili mito da bi dobili neku uslugu ili izbegli probleme sa institucijama, ali se u jednom delu slučajeva radilo o direktnom traženju mita. Najviše koruptivnih interakcija se dešava u zdravstvu. Zatim sledi oblast „svakodnevne primene zakona” – davanje mita policajcu. Podmićivanje se najčešće dešava zarad sopstvene koristi: da bi se ostvarila neka ili bolja medicinska usluga ili rešile nevolje sa policijom, uglavnom na osnovu učešća u saobraćaju.

Sudije i tužioci se retko krivično gone, a još ređe osuđuju.

Zapažanja se odnose na davanje i primanje mita. Mito je, međutim, samo deo ukupnog fenomena korupcije: mnoge manifestacije korupcije karakterišu drugi vidovi protivpravne razmene interesa i koristi. Na primer, dobijanje posla ili funkcije u zamenu za političku podršku ili unapređenje pozicije za nekog rođaka u zamenu za „prijateljsku” uslugu u pregovorima o nekom projektu.

Ispitanici smatraju da krivično-pravni sistem i policija imaju ulogu u sprečavanju korupcije, ali s druge strane, nalaze da su obe institucije suviše korumpirane. Mnogi koji se suoče sa korupcijom (pod pretpostavkom da nisu inicijatori ili korisnici) nisu spremni i na teret prijavljivanja korupcije nadležnim organima. Korupcija je zaista prekršaj koji se veoma retko prijavljuje. Znatan deo ispitanika nema ništa protiv davanja mita. Deo ispitanika koji su priznali da su dali mito, smatra mito izrazom zahvalnosti, deo njih navodi da ga ne bi prijavili zbog koristi koju su imali od podmićivanja, deo zato što smatra da je to „uobičajena praksa”, a znatan broj njih smatra prijavljivanje policiji besmislenim: „Koga je briga”.

Korupcija se veoma slabo prijavljuje. Procenat dela korupcije prijavljenih policiji je nizak: veliki broj ispitanika koji su doživeli davanje mita smatraju prijavljivanje tog dela policiji besmislenim. Krivične prijave, su u najvećem delu došle od policije, nakon čega slede prijave koje su podneli građani, bilo da se radi o direktno oštećenima ili drugima. Prijave protiv sudija i tužilaca gotovo da uvek podnose građani koji smatraju da imaju razloga da prijave zloupotrebu u pravosuđu, pre svega „građani žrtve”, kao i preduzeća. Većina prijava spada u kategoriju „zloupotreba službenog položaja”, koju prijavljuje oko dve trećine aktera. Zatim sledi „kršenje zakona od strane sudije, javnog tužioca i njegovog zamenika” pa pronevera, dok se primanje ili davanje mita veoma retko prijavljuje, i to u najmanjem broju od strane građana. Veliki broj građana koji se žalio na korupciju u sudstvu učinio je to jer su smatrali da je došlo do kršenja zakona od strane sudija i tužilaca. Slučajevi primanja ili davanja mita su veoma retko bili predmet krivične prijave. Ove prijave su najmanje podnosili građani, a većina prijava dolazi od policije. Inspekcije i tužilaštva su uglavnom prijavljivali zloupotrebu službenog položaja, visoki procenat preduzeća prijavljuje **proneveru** – preduzeća su najčešća žrtva ovog krivičnog dela. Dve kategorije privlače pažnju: visoki procenat pritužbi građana na kršenje zakona od strane sudija i tužilaca (ili njihovih zamenika). Kada su u pitanju prijave od strane građana, skoro 40% se odnosi na navodno protivzakonito ponašanje tužilaca ili sudija. U odnosu na ovako visok stepen prijavljivanja kršenja zakona, prijavljivanje mita postaje zanemarljivo, s tim da je većina prijava za mito došla od policije. Stepem prijavljivanja mita je izrazito nizak, a poslednji koji će podneti prijavu su sami građani. Najčešća optužba je „zloupotreba službenog položaja” (oko 60%), ali je to veoma široka kategorija koja ne dozvoljava dovoljnu diferencijaciju. Analiza krivičnih predmeta, optužnica i presuda pokazuje da je kategorija „zloupotreba službenog položaja” preširoka – ona pokriva i slučajeve koji nisu vezani za korupciju i u kojoj meri manifestacije korupcije i relevantna krivična dela zahvataju sve slojeve društva. Kategorija „zloupotreba službenog položaja” je veoma široka: neka vrsta zbirne kategorije koja pokriva širok spektar zasebnih krivičnih dela koja se mogu različito procesuirati. Ne može se svaka

zloupotreba položaja okvalifikovati kao korupcija. Optužbe protiv sudija i tužilaca (ili njihovih zamenika) imaju najmanje izgleda da se završe osudom, dok neovlašćena upotreba sredstava i davanje mita imaju najveće izgleda za osudu (oko 82%). Broj osuđujućih presuda protiv zloupotrebe službenog položaja, kao najčešćeg prekršaja, za 55% je ispod proseka. Skoro da sve presude izriču zatvorsku kaznu. Novčane i ostale kazne su zanemarljive. Skoro 80% zatvorskih kazni se izriče uslovno, osim za krivično delo **primanja mita**, gde se u 76% slučajeva izriče bezuslovna kazna. Ne procesuiraju se slučajevi visokog profila. Zabeleženi su slučajevi da organi kojima je podneta prijava – uključujući i Republičko javno tužilaštvo – umesto da reaguju po prijavi preduzmu gonjenje protiv podnosioca prijave ili Saveta za borbu protiv korupcije. Skoro 50% prijava koje stižu u tužilaštva podnose privatna lica ili preduzeća. Druga polovina dolazi od zvaničnih vlasti, uglavnom policije. Drugi zvanični izvori, kao što je RJT, inspekcije i druge „direkcije” skoro da nemaju nikakvu ulogu kao „prijemni kanal” za slučajeve korupcije. Upornost u podnošenju prijava, posebno u ozbiljnim ekonomskim stvarima, može pre tužilaštvo navesti da reaguje **protiv** podnosioca prijave, ili čak protiv Saveta za borbu protiv korupcije, nego da pokrene uobičajenu krivičnu istragu ili da odgovor Savetu: Vlada ili Republičko javno tužilaštvo obično nisu reagovali. Vlada uporno ne reaguje na izveštaje Saveta za borbu protiv korupcije. Umesto toga, ovi izveštaji su jednostavno zanemareni.

Analiziranje svih podataka zajedno pokazalo je ponovo mali broj slučajeva korupcije u pravosuđu, bilo u osnovnim tužilaštvima ili sudovima niže ili više instance.

Sa pozicije vlasti moguće je pružati koruptivne usluge, bilo na sopstvenu inicijativu ili putem podmićivanja. Takvo protivzakonito pružanje usluga može da se kreće od pojedinačnih slučajeva do čitavog sistema.

Pravosudni sistem bi se pre mogao opisati kao **neuređena kutija koja isključuje ideju o antikorupcijskoj strategiji koja se primenjuje unutar njenih zidova** nego kao sistem. Takođe, ukazujemo na potrebu da se izdvoji „stvarna” korupcija od mnoštva krivičnih dela koja potpadaju pod kategoriju „dela protiv službene dužnosti”, što bi bilo neophodno da se dođe do činjenično zasnovane strategije protiv korupcije. Postoje velike teškoće u komunikaciji između organa nadležnih za borbu protiv korupcije, a iznad svih ovih zaključaka stoji zaključak o osnovnom nepoznavanju problema (usled nedostatka informacija), kao i odsustvu znatijelje – ne postavljaju se pitanja i nema očiglednog interesovanja za moguće odgovore.

Ključni koncept koruptivnog ponašanja je kvarenje odgovornog procesa odlučivanja.

III ODLIKE I OBLICI KORUPCIJE U SRBIJI

Ova analiza izrađena je prema istraživanjima i merenjima Centra za slobodne izbore i demokratiju)rogram Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP) u Srbiji je 2009. godine inicirao i u saradnji sa svojim partnerima sprovodio istraživanja javnog mnjenja o korupciji. Osnovna ideja je bila da se istraživanjima utvrdi stav građana prema fenomenu korupcije, percepcija raširenosti, uticaja i posledica ove pojave, odnos prema ključnim političkim i društvenim akterima koji učestvuju u sprečavanju i borbi protiv korupcije, kao i druge teme koje su od značaja za sagledavanje stanja u ovoj oblasti. Ova istraživanja, pojedinačno posmatrana, imaju veliki značaj za analizu ne samo opšteg stava građana o ovoj temi, već i za utvrđivanje spremnosti za davanje ili uskraćivanje poverenja akterima u borbi protiv korupcije. Bez tog poverenja, svako zalaganje zvaničnih aktera nema mnogo smisla. Osim toga, istraživanja ukazuju i na to koje su takozvane „neuralgične tačke korupcije” iz perspektive građana kao korisnika usluga javnog sektora, što svakom akteru može i treba da bude jedno od ključnih polazišta delovanja, ma koliko je u tim slučajevima reč „samo” o percepciji. Upravo postojanost određenih stavova i mnjenja koji se mogu pratiti kroz vreme ukazuje na to da nije reč samo o jednostavnoj i trenutnoj percepciji, već da je ona posledica i određenog nataloženog iskustva građana u suočavanju sa korupcijom u različitim oblastima.

CeSID (partner UNDP) je nevladina organizacija koja je kao glavnu metodologiju za istraživanja u oblasti korupcije koristila istraživanje javnog mnjenja. Namerna analiza koje su vršene u periodu od 2009. do 2015. godine je da dobijeni istraživački nalazi posluže kao svojevrsan barometar odnosa javnog mnjenja prema korupciji. Analize treba da ukažu na to da li je, na koji način i u kom pravcu i smeru javno mnjenje reagovalo na određena objektivna dešavanja u društvu i na promene koje su se dešavale u antikorupcijskim politikama.

Analizom dobijenih istraživanja jasno se uočavaju određene korelacije ili odsustvo korelacije (međusobna uslovljenost/uticaj) između stava javnog mnjenja i društvenih i političkih događanja, što ujedno predstavlja važan izvor podataka o efektima koje su određeni potezi imali, o odsustvu tih efekata ili, pak, o odsustvu vidljivosti tih efekata, čak i onda kada su oni postojali. Svi ti podaci mogu da budu korisni za antikorupcijske subjekte u smislu uvida u to da li je ono što su oni pokrenuli, izgovorili ili uradili imalo uticaja na one zbog kojih ti subjekti i sprovode javne politike, a to su građani.

Bitno je napomenuti da metodologija istraživanja javnog mnjenja predstavlja samo jedan od mogućih metoda za praćenje stanja u oblasti raširenosti, uzroka ili mera u suzbijanju i sprečavanju korupcije. Istraživanja javnog mnjenja daju ograničene informacije sa stanovišta pouzdanosti ili objektivnosti reflektovanja onoga što se dešava u javnom prostoru u bilo kojoj oblasti. Javno mnjenje često nema mogućnost i sposobnost brzog ili adekvatnog prepoznavanja i artikulacije stavova prema određenim temama, u pojedinim slučajevima nema dovoljno informacija na osnovu kojih bi formiralo svoje stavove ili se rukovodi netačnim, parcijalnim i nedovoljno dobro komuniciranim informacijama. Korupcija je negativna društvena pojava koja se nerado priznaje i teško meri, što dodatno daje na težini ovim problemima.

Analiza koja daje prikaz određenih korelacija između objektivnih kretanja i dešavanja u ovoj oblasti i objektiviziranih stavova, iskustva i očekivanja građana može pomoći da se dodatno osvetli i dokaže vrednost istraživanja javnog mnjenja kao jednog od pristupa za praćenje i ocenu različitih antikorupcijskih napora koji se sprovode.

STANJE U OBLASTI KORUPCIJE U PERIODU OD 2009. DO 2015. GODINE

U periodu od 2009. do 2015. godine dolazi do značajnih promena odnosa aktera u borbi protiv korupcije i građana prema temi korupcije. Zbog toga je važno ukratko analizirati kakav je bio kontekst pre 2009. godine, jer od tog konteksta u velikoj meri zavisi interpretacija istraživanja.

Prva Nacionalna strategija za borbu protiv korupcije usvojena je 2005. godine, a Akcioni plan za njeno sprovođenje tek godinu dana kasnije. Ovaj dokument gotovo da se uopšte nije primenjivao, jer nisu postojali adekvatni mehanizmi za njegovo praćenje, niti bilo kakva odgovornost za neispunjavanje obaveza. Ovo su samo neki od indikatora za stanje u kom se borba protiv korupcije u ovom periodu odvijala sporadično, relativno stihijski, bez jasne volje, ali i bez dovoljno znanja i iskustva o tome šta je korupcija, u kojoj meri ugrožava društveni razvoj i na koje je sve načine potrebno pristupiti njenom sprečavanju i suzbijanju.

Međutim, ovakav odnos prema korupciji ne znači da nje u tom periodu nije bilo ili da je bila zanemarljiva. Jednostavno, nije postojala dovoljna svest i spremnost da se korupcija prizna, prepozna i razume kao ozbiljan problem koji ugrožava razvoj društva. Jedan od razloga za to je i što je period posle 2000. godine, a naročito od 2004. do 2008. godine, bio i period relativno stabilnog ekonomskog rasta i razvoja, a u takvim periodima na korupciju kao na nešto što može da uspori ili ugrozi taj razvoj, ne gleda se sa dovoljnom ozbiljnošću.

Već krajem 2008. godine dolazi do ekonomske krize, usporavanja rasta i razvoja i do ozbiljnih ekonomskih problema, a prihodi budžeta po osnovu privatizacije su bili znatno umanjeni. Sve to je jačalo svest o tome da je jedan od problema i fenomen takozvane systemske korupcije koji je „zarobio” državu i društvo i koji više nije problem sam za sebe ili koji ima samo pojedinačne (krivične ili prekršajne) pravne posledice, već problem koji ozbiljno utiče na standard i kvalitet života građana. Na talasu nagomilanih nezadovoljstava, 2012. godine dolazi do promene vlasti.

U opisanom kontekstu treba analizirati i nalaze istraživanja javnog mnjenja o korupciju. Rezultate dobijene kroz deset istraživačkih ciklusa možemo jasno podeliti na dva dela: period od oktobra 2009. do juna 2012. godine i period od decembra 2012. do decembra 2015. godine.

Prvi period, oktobar 2009 – jun 2012. godine, posmatran kroz prizmu građana Srbije, karakteriše urušavanje poverenja u institucije, nepostojanje želje da se nadležne institucije suprotstave rastućoj korupciji u državi, sve niži životni standard i rastući ekonomski problemi koji su se pre svega odrazili kroz nezaposlenost, ekonomsku nesigurnost i manje perspektive za mlade ljude.

Drugi period, koji je započeo izbornim procesom 2012. godine i koji je ispraćen kroz pet istraživačkih ciklusa od decembra 2012. do decembra 2015. godine, značajno je drugačiji od prethodnog iz perspektive građana. Poverenje u institucije sistema se postepeno vraća, a građani postaju svesniji problema korupcije i posledica koje ova pojava ima po državu i društvo u celini. Taj period karakteriše i određena stagnacija optimizma koji je utvrđen krajem 2012. godine.

U nastavku izveštaja detaljno su analizirani pojedini istraživački nalazi koji pokazuju određene, manje ili veće, varijacije i konstante. Nalazi se analiziraju u kontekstu usvajanja i sprovođenja različitih, preventivnih i represivnih antikorupcijskih politika i poteza, sa kojima se te

varijacije u javnom mnjenju mogu posredno ili neposredno dovesti u vezu. U izveštaju se analiziraju nalazi koji na dobar način indikuju i reprezentuju stavove javnog mnjenja o korupciji i odnos tih stavova prema antikorupcijskim javnim politikama.

Bitan momenat preokreta u odnosu građana prema korupciji predstavlja 2012. godina, odnosno godina promene vlasti i proglašavanje borbe protiv korupcije za jedan od glavnih prioriteta Vlade koja je formirana u julu 2012. godine. Brojni su pokazatelji ove promene u javnom mnjenju, koji su najvidljiviji u istraživanju iz decembra iste godine. Tada je korupciju kao najveći problem u društvu video najveći broj ispitanika u odnosu na druga istraživanja – 15%; u ovom istraživanju zabeležen je i pad procenta direktnih i indirektnih iskustava koja su građani Srbije imali sa korupcijom - dok je u zimu 2009. godine procenat ispitanika koji su preko svojih rođaka i prijatelja bili upoznati sa slučajevima korupcije iznosio 38%, a dve godine kasnije rekordnih 39%, u decembru 2012. beležimo pad od čak 20%. Slična je situacija i sa ličnim iskustvom sa korupcijom, koje je sa rekordnih 15% iz 2009. godine krajem 2012. godine palo na 8%. Dalje, dok je u decembru 2009. godine broj onih koji bi platili mito ukoliko bi im neko tražio bio 24%, taj broj je tri godine kasnije pao na 15%; istovremeno, povećan je broj onih koji bi traženje mita prijavili nadležnima, sa 16% na 24%. U decembru 2012. godine došlo je i do značajnih promena u oceni efikasnosti borbe protiv korupcije – dok je u junu iste godine čak 35% ispitanika smatralo da Vlada uopšte nije efikasna, samo šest meseci kasnije taj procenat je pao na svega 9%, što je značajan pokazatelj porasta poverenja u namere tadašnje Vlade da se suoči sa ovim problemom.

Analizom ovako dobijenih podataka može se izvući nekoliko zaključaka koje govore o radu institucija i javnom mnjenju:

1. Iako je većina važnih antikorupcijskih zakona usvojena, a antikorupcijske institucije su već formirane do kraja 2012. godine, to nije uticalo na javno mnjenje da izrazi svoj optimizam u pogledu aktera ili efekata antikoruptivnih mera. Tek je sa podsticajem iz sfere politike (politike u užem smislu reči) negativan trend u javnom mnjenju naglo preokrenut. Ono što se može zaključiti na osnovu ovoga je da javno mnjenje ne reaguje (ili znatno sporije reaguje) na javne politike koje postoje u normativno-institucionalnom polju, već da reaguje na političke poteze, odnosno na iskazanu i u konkretne aktivnosti pretočenu „političku volju”. Osim toga, na stavove javnog mnjenja znatno veći uticaj imaju represivne i kaznene mere, nego što imaju preventivne, koje su manje vidljive, sporije se odvijaju, a njihovi efekti se mogu uočiti tek nakon izvesnog vremena. Javno mnjenje je znatno raspoloženije da podrži borbu protiv korupcije, nego prevenciju, odnosno sprečavanje korupcije, najviše zbog vidljivosti samih rezultata, odnosno onoga što se javnosti plasira kao rezultat ili što javnost smatra kao rezultat.

2. Drugi važan zaključak koji se može izvesti na osnovu ove promene je da javno mnjenje na određene promene i aktivnosti reaguje znatno sporije nego što se one objektivno odvijaju. Tako, iako su brojni antikorupcijski mehanizmi postojali i pre 2012. godine, oni nisu naišli na odgovarajuće pozitivne reakcije i promene u javnom mnjenju. Više je razloga za to. Postojanje tih mehanizama, samo po sebi, nije i ne može biti garant adekvatne promene, ukoliko se ne mogu pratiti i meriti njihovi efekti, odnosno ukoliko oni ne postoje ili ukoliko nisu dovoljno dobro iskomunicirani sa javnošću, čak i onda kada postoje. Poseban problem je to što nekada ovih efekata i nema u suštinskom smislu reči ili oni nisu predstavljeni javnosti na adekvatan način. Najbolji primer za to je stanje u oblasti sprovođenja nacionalnog strateškog dokumenta u oblasti borbe protiv korupcije. Naime, Strategija za borbu protiv korupcije i Akcioni plan usvojeni su 2013. godine, što je i u domaćoj i međunarodnoj javnosti predstavljeno kao jedan od veoma važnih antikorupcijskih

poteza, koji sistemski treba da se bavi određenim žarištima korupcije. U periodu važenja ovih dokumenata sprovedeno je nekoliko istraživanja javnog mnjenja o korupciji čiji rezultati pokazuju da nema promene u percepciji da se strateški rešavaju određeni problemi. Pogledajmo samo poređenje pojedinih rezultata između istraživanja iz 2009. i 2015. godine, bez uvida u kretanja do kojih je dolazilo u međuvremenu. Tako, da postoji „odsustvo volje kod političkih lidera da kontrolišu korupciju” 2009. godine smatralo je 27% ispitanika, 2015. godine 29%, što je neznatna razlika; da „loše zakonodavstvo ili blage kazne za počinioce” predstavljaju ometajuću faktor za borbu protiv korupcije smatralo je 26% ispitanika u 2009. godini, dok je sada taj procenat 28%. Jedna trećina ispitanika smatra da „korupcije ima i u onim organima koji treba da se bave „suzbijanjem korupcije” - taj broj je 2009. godine bio tek malo veći i iznosio je 38%. I ostali nalazi u ovom korupusu pitanja indikuju da postoji gotovo konstanta u pogledu stava javnosti prema nekim od indikatora sistemskih poteza u borbi protiv korupcije, među kojima su svakako i loše zakonodavstvo, blage kazne, korupcija u organima gonjenja. U ovom smislu reči, javno mnjenje je „kompatibilno” sa objektivnim stanjem stvari u sprovođenju strateškog okvira, čiji cilj treba da bude upravo rešavanje ovih i sličnih sistemskih problema, kao što su unapređenje zakonodavstva ili jačanje institucija koje treba da se bave korupcijom i jačanje njihove antikorupcijske „otpornosti”. Tako, izveštaj o sprovođenju Strategije za 2014. godinu ukazuje da čak 49% aktivnosti iz Akcionog plana nije sprovedeno u skladu sa predviđenim indikatorom, što govori o slaboj posvećenosti institucija da se korupcijom bave na najvišim i strateškim nivoima. O ovom problemu ozbiljne zamerke se u poslednje vreme mogu čuti od predstavnika civilnog društva, kao i od predstavnika Evropske unije, koja je stanje u oblasti borbe protiv korupcije ocenila kao jedno od najlošijih od svih oblasti u 2015. godini, delom i zbog lošeg sprovođenja Strategije i Akcionog plana. Dakle, u ovom slučaju **postoji jasna korelacija između slabe primene strateškog dokumenta i njegovih učinaka, ocene nevladinog sektora i percepcije građana o postojanju sistemskih uzroka i problema, koji predstavljaju jednu od uočenih konstanti u istraživanjima.**

3. Treći zaključak koji se na osnovu podataka iz istraživanja može izvesti je taj da **javno mnjenje ne reflektuje uvek dešavanja u pravnom i političkom okviru, već da na određene poteze reaguje tako što svoje stavove i ponašanje prilagođava aktuelnim dešavanjima u oblasti borbe protiv korupcije, odnosno usmerava se prema porukama koje dolaze od predstavnika institucija i političkih lidera.** Potvrdu ovog zaključka daju podaci prema kojima je znatno smanjeno posredno i neposredno iskustvo sa fenomenom korupcije u periodu od 2009. do 2012. godine. I ne samo to – ukoliko pogledamo određene podatke iz istraživanja koja su sprovedena u razmaku od svega 6 meseci, a formiranje „antikorupcijske” Vlade se desilo upravo između ta dva istraživanja, možemo videti promenu koja govori o „prilagođavanju” javnog mnjenja novim okolnostima. Tako, da je imalo posredno iskustvo sa korupcijom (odnosno da je neko iz njihovog okruženja dao mito u novcu ili poklonu u prethodna tri meseca) u junu 2012. godine tvrdilo je čak 35% ispitanika, a da je direktno podmitilo nekog javnog ili državnog službenika njih 14%. Međutim, svega šest meseci kasnije, u decembru 2012. godine, te brojke su se drastično smanjile - da je imalo posredno iskustvo sa korupcijom tvrdilo je 20% ispitanika, a neposredno 8%. Da li je moguće da se u periodu od šest meseci u ovolikoj meri promeni ponašanje ili je samo došlo do određene mimikrije i pojačanog straha da se u veoma intenzivnom javnom diskursu o netoleranciji na korupciju prizna učešće u koruptivnom ponašanju, za koje iz istraživanja od 2009. do juna 2012. godine znamo da je bilo gotovo konstantno (na primer, neposredno iskustvo od 33% do 39%, posredno od 11% do 16%)? Vrlo je verovatno da su oba faktora uticala na ovu promenu u određenoj meri, što je istraživački veoma teško, pa i nemoguće utvrditi. Međutim, osnovna je pretpostavka da se javno mnjenje više prilagodilo najavljenom i opštem raspoloženju vlasti da suzbija, sprečava i dosledno kažnjava korupciju i da je iz tog razloga uz veću zadržku priznavalo svoje ili učešće ljudi iz svoje okoline u korupciji. Na čemu se bazira ta pretpostavka? Pa na tome da se sam sistem nije promenio u tako kratkom periodu, jer to i nije bilo moguće učiniti. Na primer,

pacijenti su i dalje svoja zdravstvena prava ostvarivali na isti način u junu i u decembru te godine, odnosno u istom pravnom i praktičnom okviru; dozvole, potvrde ili drugi dokazi o pravima i obavezama građana su se izdavale na isti način, upravljanje javnim novcem se odvijalo po istim pravilima, javne nabavke su sprovodile po istom zakonu cele te godine i tako dalje. A sve su to situacije ili oblasti koje su visoko rizične za nastanak korupcije, odnosno u kojima korupcija najčešće nastaje, a koji se nisu mogli promeniti samo za šest meseci.

Međutim, bez obzira na to što je vrlo verovatno da do realnog smanjenja korupcije nije moglo doći u ovako kratkom periodu, kao što to istraživanja pokazuju, podaci o naglom smanjenju iskustva sa korupcijom imaju jednu drugu vrstu značaja za (ne)prihvatanje i nepriznavanje učešća u korupciji. A ti podaci su svakako afirmativan i pozitivan pomak u opštem raspoloženju javnosti i građana prema ovoj pojavi.

Potvrdu toga da je značajno promenjena svest javnosti o tome šta je korupcija i to u pozitivnom smeru u periodu od kada se sprovede istraživanja, odnosno da je došlo do svojevrstne „socijalizacije javnog mnjenja” u pravcu bolje informisanosti i smanjenje tolerancije na koruptivna ponašanja, možemo pronaći u odgovorima na pitanja koje situacije se mogu poistovetiti sa korupcijom. Na primer, da je „podela poklona tokom izborne kampanje” korupcija, 2009. godine smatralo je samo 38% ispitanika, 2015. čak 72%; da je „davanje poklona prosvetnim ili medicinskim radnicima korupcija” 2009. godine je smatralo 55%, šest godina kasnije 80%; kod tvrdnje „korišćenje javne pozicije za pomoć prijateljima i rođacima” zabeležen je porast stava da je to korupcija sa 51% na 81%, a kod tvrdnje „korišćenje javne pozicije za dobijanje poklona i novca” sa svega 48% na čak 81%. Ukoliko pogledamo trendove i kretanja u istraživanjima koja su sprovedena između ova dva koja su uokvirila šestogodišnji istraživački projekat, možemo videti da su se blage pozitivne promene dešavale iz godine u godinu, ali da je suštinski i kvalitativni skok nastao i u ovom slučaju u 2012. godini, kao i da se održao i u naredne tri godine.

Iako je situacija i dalje daleko bolja nego što je to bio slučaj pre 2012. godine, ohrabrujući trendovi do kojih se došlo istraživanjem 2012. godine nisu nastavljeni istim intenzitetom u ciklusima istraživanja od 2013. do 2015. godine. **Zaključak je da je određeni nivo očekivanja, pozitivnih ocena antikorupcijske borbe i poverenja u aktere koji je dostignut 2012. godine doživeo stagnaciju**, a da javno mnjenje pokazuje nešto veći oprez u iskazivanju svog optimizma kada je reč o percepciji, a naročito o borbi protiv korupcije.

U periodu od 2012. do 2015. godine smanjen je nivo optimizma građana da će u godinama koje predstoje doći do daljeg smanjenja korupcije. Istraživanjem se došlo do podataka koji govore da broj ispitanika koji je očekivao smanjenje korupcije u istraživanju iz decembra 2012. godine bio 41%; godinu i po dana kasnije, u junu 2014. godine, taj broj se smanjio na 37%, da bi u decembru 2015. godine bio svega 25%.

Što se tiče procene efikasnosti rada Vlade na suzbijanju korupcije istraživanja pokazuju - da je Vlada uglavnom ili potpuno neefikasna u zbiru smatra 40%. Iako je taj broj daleko manji od rekordnih 58% iz 2009. godine, on se povećao u odnosi na, na primer, jun 2013. godine kada je broj građana koji je Vladu smatrao neefikasnom u borbi protiv korupcije bio samo 27%. Takođe, **raste sumnja javnosti u to da u vlasti postoji iskrena želja za iskorenjivanjem korupcije** - u istraživanju iz 2015. godine, 78% anketiranih građana je posumnjalo u postojanje želje da se u Srbiji iskoreni korupcija, što je za celih 13% više nego u prethodnom istraživanju iz jula 2014. godine.

Locirano je nekoliko osnovnih razloga za ovakvu promenu stava javnog mnjenja:

- ono što je građane najviše podstaklo da od 2012. godine poveruju u ozbiljnu i iskrenu borbu protiv korupcije je primena zakona u oblasti kažnjavanja i sankcionisanja korupcije. Iz rezultata istraživanja možemo posredno zaključiti da građani nisu zadovoljni „dostižnošću pravde”, odnosno procesuiranjem pokrenutih istraga korupcije. Sada već čuvene 24 sporne privatizacije koje se mogu uzeti za simbol korupcije u periodu posle 2000. godine nisu dobile sudski epilog. Prema informacijama iz sredine 2015. godine, ni u jednom slučaju nije doneta presuda, samo u pet predmeta je počelo suđenje, dok se ostali još uvek nalaze u istrazi. U četiri slučaja nema čak ni elemenata krivičnog dela.
- javnost je verovatno bila i razočarana činjenicom da je Miroslav Mišković, kao još jedan od simbola antikorupcijske borbe od 2012. godine, pušten da se brani sa slobode u julu 2013. godine. I ne samo to - njegov pritvor je nedavno proglašen neustavnim, zbog čega će mu verovatno biti vraćeno jemstvo od 12 miliona evra koje je položio. Javnost su potresle vesti i o oslobađanju nekih drugih poznatih pojedinaca čije se optuživanje za korupciju očekivalo, ali do čega nije došlo. Iako Vlada, koja kreira antikorupcijske politike, uvek može da tvrdi da se ne meša u nezavisnost pravosuđa, to za javno mnjenje ne predstavlja neko opravdanje i argument, jer je Vlada ipak ta koja ima ključnu ulogu u povećanju efikasnosti svih javnih politika, pa i onih u kojima radi pravosuđe.
- afere u kojima su na različite načine učestvovali upravo oni koji su se do 2012. godine proklamovali kao borci protiv korupcije, oprez građana i stagnacija „antikorupcijske euforije“ je potpuno očekivana.

Dalji istraživački podaci govore o tome da je značajno opalo mišljenje građana da Vlada treba da bude ključni nosilac borbe protiv korupcije – sa 46%, odnosno 47% procenata odgovora u 2013. i 2014. godini, u 2015. godini došlo je do pada broja građana koji Vladu smatra glavnim akterom ove borbe na 36%, što je jedan od lošijih nalaza u svim dosadašnjim istraživanjima.

Bitno je istaći da do određene stagnacije u antikorupcijskim naporima je došlo i na preventivnom, zakonodavnom i institucionalnom polju, što javno mnjenje možda slabije registuje u odnosu na ovaj represivni deo, ali o čemu se ipak sve češće izveštava, naročito u civilnom sektoru ili međunarodnom okruženju i izveštajima. Reč o, na primer, već opisanoj veoma slaboj promeni Strategije za borbu protiv korupcije i Akcionog plana, neusvajanje novog Zakona o Agenciji za borbu protiv korupcije koji treba da pojača nadležnosti ovog tela, nepostojanje dugo najavljivanog zakona o poretku imovine ili odbijanje da se primene odredbe UNCAC-a o nezakonitom bogaćenju i slično.

Političke stranke

Političke stranke su u svim istraživanjima od 2009. godine pa do sada dobijale najveće skorove u pogledu percepcije korupcije. Taj broj nikada nije bio manji od 70% - drugim rečima, najmanje sedam od deset ispitanih građana smatralo je da su političke stranke korumpirane, što je izuzetno veliki broj. I dok se kod drugih, pre svega javnih institucija, taj procent blago i postepeno smanjivao u periodu od 2009. do 2015. godine, to sa političkim strankama nije bio slučaj ili je bio slučaj u minimalnoj meri. Na primer, dok je 2009. godine zdravlje bilo čak ispred političkih stranaka u pogledu percepcije korupcije (78% prema 76%), u istraživanju iz decembra 2015. godine taj odnos je znatno drugačiji u korist zdravlja (59% prema 70%). Ukoliko zanemarimo onaj broj građana koji je na ovo pitanje dao odgovor „ne znam”, **može se zaključiti da se broj onih koji smatraju da u strankama nema korupcije verovatno jednak broju stranačkih aktivista, odnosno onih koji direktno ili indirektno zavise od stranaka** – svi ostali, pa čak i veliki broj onih koji izlaze na izbore i političkim strankama daju svoj glas, smatraju da su stranke i ljudi u njima korumpirani. Sve ovo ukazuje na problem ozbiljnog deficita poverenja u političke stranke kao jedan od osnovnih stubova savremene demokratije. Podaci o percepciji korupcije u političkim strankama treba da budu ozbiljno shvaćeni, jer oni utiču i na percepciju korupcije u institucijama i na poverenje u javne institucije, u koje se na rukovodeća mesta uglavnom regrutuju pojedinci iz političkih stranaka, koji sa sobom već nose „teret” percepcije o korumpiranosti koju donose iz svojih stranaka.

Ono što predstavlja značajan pozitivan pomak u pogledu istraživanja javnog mnjenja jeste promena percepcije šta jeste korupcija kada je u pitanju funkcionisanje političkih stranaka. Tako, 2009. godine tek nešto više od polovine ispitanika (56%) je smatralo da je „finansiranje nečije izborne kampanje, očekujući posebne povlastice u slučaju pobeđe” vid korupcije – taj broj se gotovo konstantno povećavao u periodu od 2009. godine do 2015. godine, da bi se sa konstatacijom da je takva pojava vid koruptivnog ponašanja krajem 2015. godine složilo čak 88% ispitanika. Vrlo slična situacija je i sa tvrdnjom da „korišćenje državnog (javnog) položaja u svrhu promocije političke stranke” predstavlja vid korupcije – 2009. godine to je smatralo 53% ispitanika, a u decembru 2015. godine čak 85%.

U pogledu javne politike i njene primene u ovoj oblasti, može se konstatovati da je u periodu od 2011. godine do 2015. godine došlo do značajnih pomaka. Prvi zakon koji reguliše finansiranje političkih stranaka u Srbiji je usvojen još 2003. godine, ali su rezultati njegove primene bili daleko od očekivanja da će taj zakon uspostaviti standarde javnosti i odgovornosti u finansiranju političkih partija. Zakonom o finansiranju političkih aktivnosti iz 2011. godine i izmenama i dopunama iz 2014. godine ova materija je znatno bolje regulisana, a kontrola finansiranja političkih stranaka, kao najvažniji antikorupcijski mehanizam u nadzoru nad radom stranaka, izmeštena je u nezavisna tela, odnosno data je u nadležnost Agenciji za borbu protiv korupcije i Državnoj revizorskoj instituciji. Od tada, interesovanje javnosti za kontrolu finansiranja stranaka i postupanje ovih tela rezultirali su sudskim postupcima, odnosno postupcima za utvrđivanje odgovornosti političkih stranaka za nezakonito finansiranje, kojih je iz godine u godinu sve više i koji nije samo prekršajnog, već i krivičnog karaktera. Iako je važno konstantno pratiti efekte sprovođenja propisa u ovoj oblasti i unapređivati ih u skladu sa uočenim slabostima u primeni, kao i jačati kapacitete institucija koje vrše kontrolu, može se smatrati da je u ovom trenutku ova oblast znatno bolje regulisana nego što je to bila ranije. Da li je javnost i na koji način reagovala na ove promene u pravnom i institucionalnom okviru i u nastojanjima da se smanji korupcija u političkim strankama? Odgovor je

dvojak. Naime, javne politike i njihova primena su, za sada, uspele da ojačaju svest javnosti o tome da postoji problem korupcije u političkim strankama, tačnije omogućile su da javnost dominantno razume da određena ponašanja predstavnika stranaka, a naročito ponašanja u polju zloupotrebe javnih resursa, jesu koruptivno ponašanje. O tome jasno i nedovomislno govore promene u stavu o tome šta je korupcija. Za ovaj napredak važno je uzeti u obzir i podršku medija koji su bili spremni da o tome izveštavaju i upoznaju javnost o pojedinačnim slučajevima kršenja zakona i procesima koji su vođeni. Međutim, sve to nije dovelo do promene percepcije da u političkim strankama danas ima manje korupcije nego što je to bio slučaj pre usvajanja i primene pomenutog zakona. Šta to, konkretno, znači? U ovom slučaju, javnosti i građanima je potrebno znatno više dokaza o efektima primene zakona i drugih propisa kako bi promenili svoju percepciju. **Zvanične javne politike, makar na kraće ili srednje rokove, više efekata imaju u edukativnom i informativnom smislu, odnosno više mogu da utiču na povećanje informisanosti o nekoj temi ili na promenu svesti, nego što mogu da vrednosno promene određene stavove i preokrenu ih u određenom pravcu.** Odnos prema percepciji korupcije u političkim strankama ovu tezu najbolje potvrđuje. Verovatno je da je potrebno da prođe još određeni vremenski period kako bi se na osnovu prikaza efekata zakona, koji institucije treba da ponude javnosti, promenila i percepcija i kako bi javnost bila uverena da je došlo do nekih kvalitativnih pomaka u ovoj oblasti.

Zdravstvo

U oblasti zdravstva mogu se uočiti protivrečni i dvosmisleni nalazi u istraživanjima javnog mnjenja, koji zahtevaju detaljniju analizu. Već je pomenuto da je zdravstvo, na opštem nivou, popravilo svoj rejting u pogledu percepcije korupcije. Naime, dok je 2009. godine čak 78% ispitanika smatralo da se rad ovog sistema zasniva na različitim oblicima korupcije, u decembru 2015. godine taj broj je skoro za 20% manji (59%). Međutim, ostali pokazatelji nisu tako optimistični. Najviše zabrinjava podatak o neposrednom iskustvu sa korupcijom u zdravstvu - broj onih koji su priznali da su lekaru dali mito 2012. godine (odnosno godine kada je zabeleženo najveće poverenje građana u sistem borbe protiv korupcije) bio je svega 25% - tri godine kasnije, u decembru 2015. godine, taj broj je čak 44%, što je veliki porast. Osim toga, nalazi po kojima su lekari najkorumpiraniji među zdravstvenim radnicima, kao i da korupcije najviše ima na sekundarnim i tercijarnim nivoima zdravstvene zaštite (bolnice i klinički centri) gotovo da su konstantni u celokupnom periodu u kom su sprovedena istraživanja.

Napred navedeni podaci ukazuju na veliku razliku između opšteg, sa jedne strane i pojedinačnog, ličnog i konkretnog, sa druge strane, što se može objasniti time da do smanjenja percepcije korupcije u zdravstvu dolazi očigledno pod uticajem više faktora. Prvi faktor je smanjenje percepcije za sve institucije, generalno. Drugi faktor se dovodi u vezu sa nastojanjem političkih aktera da povuku određene antikorupcijske poteze u oblasti zdravstva. Međutim, ni ti potezi nemaju međusobno isti status i značaj. Tako, dok se sa jedne strane obaveze iz Nacionalne strategije za borbu protiv korupcije i Akcionog plana ne uzimaju sa dovoljnom ozbiljnošću, povlače se određeni ad hoc potezi, koje je moguće medijski bolje „iskoristiti” i plasirati, a koji verovatno i dovode do percepcije javnosti da se u ovoj oblasti nešto ozbiljnije dešava. Na primer, kada je reč o obavezama države iz pomenutih strateških dokumenata, od 20 aktivnosti koje su dospele na realizaciju u toku 2014. godine, sprovedena je jedna četvrtina, odnosno samo pet, deset nije sprovedeno, dok za pet nije bilo dovoljno podataka. Sa druge strane, Ministarstvo zdravlja sprovodi i medijski značajno promoviše određene aktivnosti, kao što su formiranje radnih grupa za smanjenje lista čekanja, kao jednog od glavnih izvora korupcije u zdravstvu (iako nije jasno šta je mandat niti koji su učinci ovih radnih grupa) ili formiranje Radne grupe za borbu protiv korupcije u zdravstvu

na nivou Ministarstva (iako takođe nije jasno koji su zadaci, mandat, ciljevi ovog tela, kao i kakav je njegov odnos sa drugim, postojećim antikorupcijskih mehanizmima).

Država, dakle, šalje protivrečne poruke kada je u pitanju suzbijanje i borba protiv korupcije u zdravstvu - sa jedne strane, ignoriše obaveze koje je sama sebi propisala na strateškom nivou, dok sa druge strane povlači određene poteze za koje nije do kraja jasno kakvo im je mesto i uloga u ukupnom kontekstu proklamovane systemske borbe protiv korupcije u ovoj oblasti. Otuda, ne čude i protivrečni nalazi istraživanja javnog mnjenja - oni nam govore da građani primećuju da se nešto dešava u oblasti suzbijanja korupcije u zdravstvu, ali samo na nekom nivou koji je daleko od konkretnih odnosa pacijenti - lekari, gde se nije mnogo toga promenilo u prethodnom periodu.

Zaključak koji proizlazi na osnovu podataka dobijenih iz istraživanja sprovedenih u periodu od 2009. godine do 2015. godine ukazuju na to da je za ostvarivanje brojnih prava u oblasti zdravstvene zaštite podmićivanje gotovo pa regularan oblik ponašanja.

Prosveta

U oblasti prosvete u 2015. godini, u odnosu na 2014. godinu, građani Srbije u manjoj meri percipiraju korupciju u sistemu obrazovanja. U odnosu na istraživački ciklus sproveden u 2014. godini, 10% manje ispitanika smatra da je sistem obrazovanja korumpiran. Međutim, osim smanjene percepcije korupcije unutar obrazovnog sistema, građani i dalje smatraju da ova pojava izuzetno štetno utiče na budućnost srpskog obrazovnog sistema. Među ispitanicima u decembru 2015. godine pronalazimo 70% građana koji za loše rezultate u obrazovanju krive nereformisani i loš obrazovni sistem i 62% građana koji za loše stanje u obrazovanju krive systemsku korupciju na svim nivoima. Na koji način se i ovi protivrečni rezultati u pogledu korupcije u obrazovanju mogu dovesti u vezu sa politikama i aktivnostima suzbijanja korupcije u ovoj oblasti? Najpre, prosveta je složen sistem, koji obuhvata različite nivoe, od predškolskog do univerzitetskog obrazovanja, u kojima su i uzroci, oblici i načini suzbijanja korupcije različiti. **Nema, dakle, univerzalnih poteza i politika u ovoj oblasti.**

Na eventualno smanjenje percepcije korupcije u prosveti, generalno, uticali su (verovatno) potezi Ministarstva prosvete, koje je u pojedinim oblastima i konkretnim slučajevima pokazalo spremnost da se bavi ovom pojavom. Na primer, iskazana je spremnost da se detaljnije uredi problem korupcije u nabavci udžbenika i nastavnih sredstava i to ne samo na nivou zakona, već i spremnosti da se na odgovornost pozove i visoki službenik Ministarstva za kog je postojala sumnja da je bio u sukobu interesa kada je reč o trgovini udžbenicima. Dalje, sistem korupcije koji je postojao u organizovanju đачkih ekskurzija sprečen je time što su škole naterane da i ove postupke sprovode po pravilima javnih nabavki, a ne direktnim pogodbama, kao što je to do skora bio slučaj, što je bilo visoko koruptivno. Ovi potezi, svakako, utiču na smanjenje korupcije u osnovnom i srednjem obrazovanju, a time i na percepciju, što se već može i uočiti iz istraživanja.

Međutim, sa druge strane, **kada se analizira stanje u visokoškolskom obrazovanju, pokazatelji stanja korupcije su daleko lošiji.** I dalje nisu rešene brojne afere sa korupcijom na univerzitetima, plagiranjem doktorata, radom neakreditovanih viših škola i univerziteta, sukobom interesa i tako dalje, što značajno ugrožava i borbu protiv korupcije u prosveti i percepciju u obrazovanju, generalno. **Sve ovo javnost dobro primećuje, jer nalazi istraživanja pokazuju da je stav da korupcije znatno manje ima među učiteljima u osnovnim školama (6%), nastavnicima u osnovnim (8%) ili srednjim školama (16%), a znatno više među profesorima**

na višim školama i fakultetima (čak 46%). Ovi nalazi iz 2015. godine gotovo da su istovetni kao i nalazi u svim ranijim istraživanjima. Javnost, dakle, veoma jasno percipira i ispravno prepoznaje gde su žarišta korupcije u oblasti prosvete i na taj način formira i svoje mnjenje.

PERCEPCIJA BORBE PROTIV KORUPCIJE I STATUSA AKTERA ANTIKORUPCIJSKE BORBE

Prethodno su navedeni mogući bitni uzroci zbog kojih je došlo do značajnog pada poverenja da je Vlada ključni akter u borbi protiv korupcije. Istovremeno, podaci iz ovih analiza, rađenih na osnovu obavljenih istraživanja u periodu od 2009. godine do 2015. godine, nedvosmisleno ukazuju da **raste broj onih koji smatraju da pravosuđe treba da ima ključnu ulogu u tome (na primer, blago povećanje sa 37% na 41%), a naročito da tu ulogu treba da imaju nezavisne, kontrolne institucije, pre svega, Agencija za borbu protiv korupcije (sa 26% na 39%), Zaštitnik građana (sa 2% na 8%) ili Poverenik za informacije od javnog značaja (sa svega 1% na 4%).** Sve ovo može biti posledica veće prepoznatljivosti rada tih institucija, o čemu svedoči i podatak da je, na primer, prepoznatljivost Agencije za borbu protiv korupcije konstantno rasla od 2010. godine (60%) do 2015. godine (86%). Ukoliko pogledamo rezultate rada ove institucije (na primer, povećan broj postupaka za utvrđivanje povrede zakona, postupaka o rešavanju sukoba interesa, zahteva za pokretanje prekršajnih postupaka i krivičnih prijava, možemo konstatovati da je ovo povećanje produktivnosti rada adekvatno reflektovano i u javnom mnenju, što se indikuje i očekivanjem da Agencija ima važniju ulogu u borbi protiv korupcije.

Praćenje i analiza istraživanja javnog mnjenja pokazuje interesante nalaze, kretanja i promene svesti o akterima borbe protiv korupcije, koji govore u prilog tezi da se povećava spektar institucija koje građani vide kao važne za borbu protiv korupcije, kao i da jača svest o tome da se borba protiv korupcije sastoji iz više različitih mera koje su u nadležnosti različitih institucija.

IV ODLIKE I OBLICI KORUPCIJE U SRBIJI

Ova analiza izrađena je prema istraživanjima i merenjima Transparentnosti Srbija. NVO Transparentnost Srbija, kao deo internacionalne NVO Transparency International, percepciju korupcije u Srbiji meri na osnovu dva istraživanja: **Globarni barometar korupcije (GCB) i Indeks percepcije korupcije (CPI)**.

GLOBALNI BARMETAR KORUPCIJE (GCB) je najveće svetsko istraživanje o iskustvima građana sa korupcijom, percepcijom građana o korumpiranosti pojedinih institucija i njihovoj spremnosti da se uključe u borbu protiv korupcije. Osmišljen je od strane Transparency International-a i sprovodi se počev od 2003. godine. Reč je o globalnom metodu istraživanja korupcije, koji koristi tzv. CAPI metodu (ispitivanje „licem u lice”) ili metodu upitnika.

GCB meri opažanje građana o korupciji, pri čemu su najdostupniji rezultati o percepciji **„sitne korupcije”**, dok su ostali nivoi korupcije ostaju slabo dostupni ili uopšte nedostupni. GCB meri stepen opažanja korupcije u javnom sektoru – korupcije javnih funkcionera i javnih službenika, i radi se o istraživanju neposrednog iskustva građana sa korupcijom (slučajevi kada su građani dali mito, takozvana „sitna korupcija”), koje je fokusirano na određene sektore javnog života (odnosno institucije), kao što su: **saobraćajna policija, javno zdravstvo, obrazovni sistem (osnovno/srednje obrazovanje i visoko obrazovanje), sudovi – građanske parnice, javne službe koje izdaju službene isprave** (npr. pasoš, izvodi iz službenih evidencija, uknjiženje), **službe nadležne za naknade za nezaposlene i za druge naknade u okviru socijalnog osiguranja.**

INDEKS PERCEPCIJE KORUPCIJE (CPI) je, takođe, globalni metod istraživanja korupcije koji predstavlja presek (aktuelni utisak) viđenja prilika u javnom životu u pojedinim zemljama od strane poslovnih ljudi, predstavnika institucija i analitičara. Istraživanja se vrše na osnovu do 13 različitih izvora podataka, a njima se mere opažanje eksperata, predstavnika institucija i poslovnih ljudi o korupciji.

CPI meri stepen opažanja korupcije u javnom sektoru – korupcija javnih funkcionera i javnih službenika, pruža podatke koji se mogu kontinuirano pratiti, a neophodna su minimum 3 istraživanja po zemlji da bi bila uvršćena na listu. Istraživanja moraju biti obavljena u prethodnih 24 meseca. Ispituje se percepcija (opažanje – npr. korupcija u pravosuđu je rasprostranjena), a ne događaji, planovi i potencijal (npr. broj prijavljenih slučajeva, broj osuda, broj tekstova u medijima, usvojeni zakoni, najave). Zemlje se boduju na skali od 100 (**veoma „čiste”** - Danska 88) do 0 (**veoma korumpirane – Severna Koreja 14**), pri čemu je za poređenje **rezultat zemlje na skali od 100 do 0 relevantniji od njenog mesta na tabeli** (broj država/teritorija koje su uključene se menja). Promene indeksa kod pojedinih država/teritorija mogu biti rezultat promene uzorka – istraživanja koja su uzeta u obzir pri sačinjavanju indeksa.

CILJEVI CPI:

- **Da se izmeri koliko prisustvo korupcije u javnom sektoru opažaju poslovni ljudi, stručnjaci i analitičari rizika;**
- **Da se unapredi komparativno razumevanje nivoa korupcije;**

- **Da ponudi presek viđenja donosilaca odluka koje utiču na trgovinu i investicije;**
- **Da se prevaziđu nedostaci svakog pojedinačnog istraživanja o korupciji - CPI je „agregatno istraživanje” (istraživanje grupe istraživanja);**
- **Da stimuliše naučna istraživanja, analize uzroka i posledica korupcije, na međunarodnom i domaćem planu;**
- **Da se doprinese podizanju svesti o korupciji u javnosti i stvori klima za promene.**

CPI se odvija svake godine počev od 1994. godine.

Pri izradi CPI se uzima u obzir 13 relevantnih istraživanja koja mere percepciju o korumpiranosti javnog sektora. Ta istraživanja predstavljaju mišljenje ili utisak koji o korumpiranosti državnih funkcionera i javnih službenika imaju oni koji sa njima posluju ili koji o tome savetuju poslovne ljude, vlade i međunarodne institucije. **Uglavnom je reč o ispitanicima iz inostranstva.** Istraživanja moraju biti obavljena u poslednja 24 meseca i moraju postojati makar tri takva izvora podataka da bi zemlja bila rangirana.

Na osnovu GCB izveštaja od 2010, 2013. i 2016. godine 10 najvažnijih problema (redosled prema percepciji građana) sa kojima Vlada Republike Srbije treba da se suoči su:

- * nezaposlenost,
- * kriminal,
- * obrazovanje,
- * životna sredina,
- * ekonomija,
- * zdravstvo,
- * imigracija,
- * korupcija/mito,
- * polit. nestabilnost i bezbednost,
- * saobraćaj i infrastruktura,

od kojih građani percipiraju tri problema kao prioritetna za rešavanje i to:

- * nezaposlenost ;
- * ekonomija;
- * korupcija/mito

IMA LI KORUPCIJE MANJE 2015/16. U ODNOSU NA 2011/12. GODINU

Uopšte se ne slažem	Ne slažem se	Neodlučni	Slažem se	Veoma se slažem	Ne zna odgovor
15%	25%	25%	21%	5%	9%

Utisak građana o korumpiranosti pojedinih profesija – procenat ispitanika koji su se izjasnili da su korumpirani svi ili većina – prema Izveštaju GCB od 2016. godine, u kojem je promenjen način ispitivanja:

- direktori preduzeća - 34%
- poreski službenici - 34%
- odbornici u skupštinama JLS - 33%

- policija	- 33%
- pravosuđe	- 32%
- državna uprava	- 32%
- vlada	- 27%
- narodni poslanici	- 27%
- verske vođe	- 20%

PERCEPCIJA GRAĐANA (GCB) O POVEĆANJU NIVOA KORUPCIJE PREMA IZVEŠTAJU IZ 2016. GODINE ZA 2015. GODINU:

Istraživanje sprovedeno na nacionalnom uzorku od 1508 ispitanika koji reprezentuju celokupno stanovništvo (Beograd, Vojvodina, Centralna Srbija), metodom „licem u lice”.

Korupcija (mito) je treći najvažniji problem (39% ispitanika), koji bi Vlada Srbije trebalo da rešava (prvi je nezaposlenost – 52%, drugi je ekonomija – 50%). Četvrti problem je kriminal (38%), peti je zdravstvo (25%), a šesti nacionalna politička nestabilnost (20%).

Građani očigledno smatraju da je borba protiv korupcije bitnija nego što to čine političari na vlasti, jer svrstavaju borbu protiv korupcije među tri najvažnija zadatka. Sa druge strane, značaj koji se pridaje borbi protiv korupcije u planovima Vlade opada (videti ekspozije premijera iz 2016. u poređenju sa onima iz 2014, 2013. I 2012. godine).

Ima li korupcije manje nego pre četiri godine (2015/2016 u odnosu na 2011/2012)?

- uopšte se ne slažem	- 15%
- ne slažem se	- 25%
- neodlučni	- 24%
- slažem se	- 21%
- veoma se slažem	- 5%
- ne znam	- 9%

IZVEŠTAJ 2016.

Zašto ljudi ne prijavljuju korupciju:

* boje se posledica	- 24%
* korupciju je previše teško dokazati	- 17%
* nema efekta (ništa neće biti urađeno)	- 10%
* ne znaju kako da prijave	- 9%
* ne znaju gde da prijave	- 9%
* nemaju dovoljno vremena	- 6%
* da ne označe i sebe kao lica koja učestvuju u korupc.	- 6%
* mnogi ljudi prijavljuju korupciju	- 4%
* Korupcija je normalna stvar	- 2%
* službenici kojima se prijavljuje su korumpirani	- 2%
* previše je skupo	- 1%
* bez odgovora	- 8%

Grupišući odgovore, može se uočiti da su razlozi neprijavlivanja sledeći:

Očigledno je da dosadašnja antikorupcijska politika, uključujući i donošenje Zakona o zaštiti uzbunjivača i „nultu toleranciju korupcije”, nije donela rezultate. Državni organi nisu uverili 1/3 građana da neće trpeti štetu ako prijave korupciju. Takođe, 1/3 građana državni organi su svojom neefikasnošću propustili da uvere da će prijavljeni slučajevi korupcije biti zaista ispitani. Takođe, gotovo ¼ ispitanih uopšte ne zna kome bi trebalo i na koji način da prijavi korupciju.

U pogledu odnosa građana prema prijavljivanju korupcije zanimljivi su sledeći rezultati:

Obični ljudi mogu da doprinesu borbi protiv korupcije

- u potpunosti se slažem	- 11%
- slažem se	- 22%
- neodlučni	- 19%
- ne slažem se	- 21%
- uopšte se ne slažem	- 16%
- ne znam	- 9%

Prihvatljivo je prijaviti korupciju

- u potpunosti se slažem	- 6%
- slažem se	- 15%
- neodlučni	- 19%
- ne slažem se	- 30%
- uopšte se ne slažem	- 20%
- ne znam	- 9%

Osećam ličnu obavezu da prijavim korupciju čiji sam svedok

- u potpunosti se slažem	- 8%
- slažem se	- 26%
- neodlučni	- 24%
- ne slažem se	- 18%
- uopšte se ne slažem	- 10%
- ne znam	- 14%

Prijavio bih korupciju i po cenu izgubljenog dana

- u potpunosti se slažem	- 8%
- slažem se	- 21%
- neodlučni	- 26%
- ne slažem se	- 19%
- uopšte se ne slažem	- 11%
- ne znam	- 15%

Na osnovu navedenog, samo 1/3 ispitanih slaže se da obični ljudi mogu da doprinesu borbi protiv korupcije i, takođe, 1/3 ispitanih je spremna da prijavi korupciju što predstavlja pad u odnosu na 2012. godinu kada je 58% ispitanih bilo spremno da prijavi korupciju. Pad predstavlja i činjenica da tek 21% ispitanih smatra da je prijavljivanje korupcije u društvu „prihvatljivo”.

U pogledu spremnosti građana da uzmu učešće u borbi protiv korupcije rezultati su sledeći:

- * da obični ljudi ne mogu ništa da učine za borbu protiv korupcije misli **29% ispitanika**
- * odbilo bi da plati mito **16% ispitanika**
- * prijavilo bi korupciju **15% ispitanika**
- * glasalo bi za stranke koje obećavaju da će se boriti protiv korupcije **8% ispitanika**
- * razgovaralo bi o problemu **6% ispitanika**
- * razgovaralo bi o problemu sa prijateljima i rođacima **6% ispitanika**
- * potpisalo bi peticiju protiv korupcije **3% ispitanih**
- * pridružilo bi se organizaciji koja se bori protiv korupcije **2% ispitanih**
- * bojkotovalo bi korumpirano preduzeće **1% ispitanih**
- * ne zna odgovor ili odbija da odgovori **11% ispitanika**

Od ukupnog broja ispitanih 43% misli da bogati pojedinci čest koriste svoj uticaj na vladu radi svojih sopstvenih interesa, te bi trebalo da postoje stroža pravila za sprečavanje takvog uticaja.

Za stroža pravila radi smanjenja uticaja bogatih pojedinaca na odluke Vlade srednja ocena je 5,1 na skali 0 - 10, uz čak 29% neodlučnih.

Za zabranu firmama da finansiraju političke partije i kandidate na izborima, srednja ocena je 6,93 na skali 0 – 10, uz samo 5% neodlučnih.

Da bi trebalo potpuno zabraniti finansijsku podršku koju kompanije pružaju političkim strankama i kandidatima misli 60% ispitanika

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA O ISTRAŽIVANJIMA GCB:

1. Prema percepciji građana u Republici Srbiji postoje tri problema kao prioriteta za rešavanje i to: nezaposlenost; ekonomija; korupcija/mito.

2. Iz izveštaja GCB od 2010, 2013. i 2016. godine, kao i na osnovu ranijih istraživanja može se zaključiti da je u Republici Srbiji prilično zastupljena tzv. „sitna korupcija” u kojoj su građani, koji dolaze u kontakt sa različitim sektorima javnog života (institucijama i organima) radi ostvarivanja svojih prava, u određenim slučajevima bili u prilici da za ostvarivanje tih prava daju mito.

3. Građani su targetirali sledeće korumpirane kategorije učesnika u javnom životu:

- javni službenici (državna administracija)	- pravosuđe
- mediji	- privatni biznis sektor (direktori preduzeća)
- Narodna skupština (poslanici)	- parlamentarne stranke
- obrazovanje	- zdravstvo
- vojska	- verske organizacije (verske vođe)
- nevladine organizacije	- policija (najčešće saobraćajna)
- odbornici u skupštinama JLS	- vlada
- poreski i carinski službenici)	

4. 40% ispitanih 2016. godine **ne slaže se** da 2016. godine korupcije ima manje nego 2012. godine, dok je 25% ispitanih u vezi sa tim neodlučno, što ukupno predstavlja 2/3 nacionalnog uzorka, što se rezultatski poklapa sa odgovorima na pitanje u koga građani imaju najviše poverenja – kada su ispitanici odgovorili na sledeći način: - NI U KOGA - 67,4%, dok je sa NE ZNAM odgovorilo - 8%

5. Broj ispitanih koji ocenjuju rad Vlade RS u borbi protiv korupcije 2016. godine ne prelazi 28% ispitanih, odnosno nešto više od ¼, pri čemu je prosečna ocena rada Vlade na tom polju 2,71.

6. Po oceni građana najviše korupcije ima u političkim strankama, kod javnih službenika, u pravosuđu, zdravstvu, obrazovanju...

7. Broj građana koji su dali mito u kontaktu sa navedenim kategorijama prema izveštaju iz 2016. smanjen je (22% ispitanih) u odnosu na izeštaj iz 2010. godine (26% ispitanih)

8. Veliki je procenat ispitanih koji korupciju ne bi prijavili jer misli da ne bi imalo nikakvih efekata (61% po izveštaju iz 2013. godine), dok je prema izveštaju od 2016. godine 69% ispitanika koji korupciju ne bi prijavili jer se boje posledica (24%), korupciju je previše teško dokazati (17%) nema efekta (ništa neće biti urađeno) – 10%, korupciju ne znaju kako i gde da prijave (18%)

9. Samo 1/3 ispitanih misli da obični ljudi mogu da daju svoj doprinos borbi protiv korupcije

INDEKS PERCEPCIJE KORUPCIJE (CPI)

IZVEŠTAJ 2016.

* **Stagnacija na listi**, odsustvo suštinskog napretka u stvarnosti - Indeks percepcije korupcije (CPI) 2016, najpoznatije rangiranje zemalja po percepciji korupcije u javnom sektoru. **Srbija se i dalje smatra zemljom u kojoj je nivo korupcije visok** (72. mesto od 176 zemalja, skor od 42 od mogućih 100. **Suštinski, nema bitnijih promena u rangiranju Srbije još od 2008.**

* Stagnacija Srbije u istraživanjima o korupciji nije uzrokovana samo činjenicom da se utisak o korupciji sporo menja, već i odsustvom suštinskog napretka u ovoj oblasti. Nije realno očekivati da se slika koju drugi imaju o nama promeni, ako se ne rešavaju problemi za koje iz godine u godinu ukazuju domaća javnost, nezavisni državni organi i Evropska komisija i ako ostaju neispitani čak i oni slučajevi sumnje na korupciju koji su dokumentovani.

IZVEŠTAJ 2017.

* Srbija izgubila jedan poen i pala za pet mesta na listi Indeksa percepcije korupcije. **Srbija se i dalje smatra zemljom u kojoj je nivo korupcije visok, budući da je skor ispod 50 od mogućih 100 poena (41). Ove godine delimo 77. mesto (od 180 zemalja) sa Kinom, Surinamom i Trinidadom i Tobagom.** Suštinski, nema bitnijih promena u rangiranju Srbije još od 2008. U prethodnom istraživanju, Srbija je imala jedan poen više i tada zauzimala 72. mesto od ukupno 176 zemalja.

* Prema oceni Transparentnosti, Srbija stagnira u istraživanjima o korupciji zbog toga što nije došlo do bitnog poboljšanja zakona, niti su postojeći primenjeni.

* U pogledu stanja institucija koje imaju ulogu u borbi protiv korupcije, stanje se tokom 2017 pogoršalo. Iako borba protiv korupcije, vladavina prava i evropske integracije i dalje figuriraju kao prioriteta, tokom 2017. godine nisu sprovedene čak ni one aktivnosti koje su ušle u akcione planove za borbu protiv korupcije u sklopu EU integracija.

*** najznačajniji činilac koji utiče na to da percepcija korupcije bude ovako loša to što nisu ispitani čak ni oni slučajevi sumnje na korupciju koji su dokumentovani u izveštajima nezavisnih državnih organa i novinarskim istraživanjima.**

* Suprotno obavezama koje su Vlada i Skupština preuzele unutar Akcionog plana za pregovaračko poglavlje 23, tokom 2017. godine nisu usvojeni novi Zakon o Agenciji za borbu protiv korupcije, nisu poboljšani Zakon o finansiranju političkih aktivnosti, Zakon o slobodnom pristupu informacijama, Zakon o javnim nabavkama, Zakon o javno – privatnom partnerstvu i koncesijama, Krivični zakonik, kao ni Ustav u delu koji se odnosi na nezavisnost pravosuđa.

* Vlada je demonstrirala snažnu „političku volju” da ni ove godine ne sprovede do kraja konkurse, usled čega su 80% najviših službenika i gotovo svi direktori republičkih javnih preduzeća lako zamenljivi vršioци dužnosti.

* Narodna skupština nije ni ove godine usvajala zaključke po izveštajima nezavisnih državnih organa za 2014, 2015. i 2016. godinu.

* Izbor članova Odbora Agencije za borbu protiv korupcije Skupština je obavila selektivno, ne želeći da pruži podršku kandidatkinji koju su predložila dva nezavisna organa, kako ni zajedničkom kandidatu novinarskih udruženja.

*Srbija je ove godine plasirana na 77. mesto (prošle godine 72), sa skorom od 41, što je za jedan poen niže u odnosu na prethodnogodinu.

* Fluktuacije su minimalne, a poslednji značajniji napredak je zabeležen pre gotovo deset godina. Sa skorom od 41, Srbija je u grupi zemalja sa raširenom korupcijom (ispod 50). Ovaj skor nas smešta dva poena ispod svetskog proseka (oko 43).

IZVEŠTAJ 2018.

* Srbija izgubila dva poena i pala za deset mesta na listi Indeksa percepcije korupcije

* Srbija se i dalje smatra zemljom u kojoj je nivo korupcije visok, sa 39 od poželjnih 100 poena, a ove godine je za deset mesta pala na listi Indeksa percepcije korupcije (CPI) i zauzima 87. mesto.

* Nakon blagog porasta, skor Srbije je sada isti kao što je bio i u CPI 2012, a bitnijih promena nije bilo već duže od decenije. Ove godine delimo 87. mesto, od 180 zemalja, sa Narodnom Republikom Kinom. U prethodnom istraživanju, Srbija je imala dva poena više i zauzimala je 77. mesto.

* Srbija beleži korak nazad u istraživanjima zbog toga što ne primenjuje dosledno ni preventivne ni represivne mehanizme protiv korupcije. Nisu ispitani čak ni oni slučajevi sumnje na korupciju koji su dokumentovani u izveštajima medija i državnih organa.

* Na strani prevencije, ni prošle godine nisu sprovedene ključne antikorupcijske odredbe Zakona o javnim preduzećima (izbor i razrešenje direktora), Zakona o državnim službenicima (izbor i razrešenje službenika na položaju), Zakona o javnim nabavkama (prekršajne kazne), Zakona o Agenciji za borbi protiv korupcije (u vezi sa zloupotrebom javne funkcije za stranačku promociju) i Zakona o slobodnom pristupu informacijama (sprovođenje rešenja Poverenika).

* Očigledno je, na osnovu istraživanja iskustava građana i obelodanjenih sumnji u korupciju, da veliki broj slučajeva i dalje nije prijavljen i istražen. Kada je reč o ovoj vrsti kriminala, izvesnost otkrivanja počilaca je daleko važnija od visine izrečenih kazni.

* Na lošu percepciju korupcije, prema oceni TS, u velikoj meri utiču netransparentnost u donošenju odluka i odsustvo konkurencije kod zaključivanja velikih Vladinih ugovora. To je najvidljivije u slučajevima neobjavljivanja ugovora i drugih dokumenata, kao i pri sklapanju poslova za izgradnju najvećih infrastrukturnih objekata direktnim ugovaranjem, po cenama koje izazivaju sumnju u tržišnu zasnovanost.

*** Sa skorom od 39, Srbija je u grupi zemalja sa raširenom korupcijom (ispod 50). Ovaj skor nas smešta četiri poena ispod svetskog proseka (oko 43) i osamnaest poena ispod proseka za Evropu.**